

---

# K NĚKTERÝM SYNTAKTICKÝM JEVŮM V PRÓZE CITLIVÝ ČLOVĚK JÁCHYMA TOPOLA

SOŇA SCHNEIDEROVÁ

---

## ON SOME SYNTACTIC PHENOMES IN TOPOL'S PROSE CITLIVÝ ČLOVĚK

The study deals with the syntactic structure in Topol's prose *Citlivý člověk*. The author of the study chooses a repetitive syntactic scheme and typical structures of sentence. It shows that Topol works with asyndetone, polysyndetone, juxtaposition, various types of attributes, circumstance determination and graphic signals such as colon. The author of the study focuses on the means of prose rhythmization and contradictory processes in Topol's text – spoken and expanded structures on the contrary condensation of expression.

Keywords: Jáchym Topol, prose, asyndetone, polysyndetone, juxtaposition, attribute, circumstance determination, word order, rhythmization, condensation of expression, spoken.

## O ÚVOD

Jsou literární autoři, jejichž věta je součástí intelektuálního stylu, nebo je z hlediska psanosti nepříznamková, u jiných autorů text plyne jako mluvený a často se tak děje v souvislosti s ich-formou vyprávění. Jedním z autorů, jenž je spojován s jazykem stylizujícím mluvenost, je Jáchym Topol. V povědomí čtenářů, zejména v souvislosti s románem *Sestra*, je považován za autora, jehož text je dramatický, možná i chaotický, na první pohled vykazující „neřád“, a jeho syntax je vnímána jako spontánní a nesoucí prvky mluvené řeči a mluveného vypravování. Na druhé straně je práce s jazykem a textem u Topola natolik výrazná, že můžeme mluvit o nápadném osobitém zpracování jazyka, větných celků a textu. Topol je autor, u něhož jsou výrazné všechny roviny jazyka, jak lexikum (objevuje se u něj např. spousta novotvarů, jako je v *Citlivém člověku* *autovod*, 55, *zbledlý*, 55, *pusanec*, 59; *řidina* (vlasů), 78, *lakýr*, 134, *skrytiště*, 162, *stvořenina*,

165, *pivotočna*, 166, *klíšťění*, 175, *vysokofrekvenčně*, 180 aj.), tvarosloví, tak také syntax.

V Topolových textech lze vysledovat, jako v každém literárním textu, stylizaci, která jednak v jednotlivých dílech slouží uměleckému záměru, narativu jednotlivého textu a vyjádření tematické složky díla, jednak v ní můžeme odhalovat prvky individuálního jazykového stylu. Stylizace je projevem literárnosti textu, vykazuje jistou záměrnost, mnohdy i pravidelnost, což je případ také *Sestry*, jež působí tak spontánně a neuspořádaně, a i ostatních Topolových děl.

Již dříve jsem se v několika příspěvcích o Topolově stylu soustředila na prózy *Kloktat dehet*, *Sestra* a *Chladnou zemi*. Rozbory se týkaly proudu vyprávění v textu, vyjádření prostoru v textu, v *Sestře* šlo o mapování prostředků lexikálních, tvaroslovných, o prostředky grafické aj. V tomto příspěvku, který je věnován Topolově poslednímu románu *Citlivý člověk*, se chci věnovat některým jevům syntaktickým (s přesahem do roviny textové). Jedna z motivací je ta, že syntaktické stránce uměleckých děl není věnováno tolik pozornosti jako např. lexikální rovině, ačkoliv se ukazuje, že právě v této rovině jazyka lze najít nejen společné rysy utváření syntaktických rysů<sup>1</sup> textu současné literatury, ale i podstatné individuální odlišnosti spjaté s jednotlivými autory. Důležité je sledovat rovněž rozdíly odvíjející se od záměru autora v jednotlivých dílech. Ve svém příspěvku se budu věnovat jen některým vybraným jevům, které jsou v Topolově textu nápadné, přestože je vidět, že jednotlivé části románu *Citlivý člověk* jsou odlišné a s tím souvisí i jiný charakter uspořádání syntaktické struktury; např. v jedné části převažují dialogy postav, jinde jsou v popředí popisy a vyprávění a tyto různé polohy textu by si jistě zasloužily podrobnější samostatný rozbor.

1 Slovní spojení „syntaktické rysy“, „syntaktická stavba“, „syntaktické celky“ aj. používám zástupně pro vyjádření jevů, které tvoří syntaktické struktury v uměleckém díle. Někdy totiž nelze ani o větě, souvětí v uměleckém díle hovořit, neboť syntaktické celky vytvářejí textové sekvence, komplexní struktury, a to i bez vyjádření formálních vztahů.

## 1 ODBORNÁ LITERATURA TÝKAJÍCÍ SE SYNTAKTICKÉ STAVBY V LITERÁRNÍM TEXTU

Mnoho odborných prací se syntaktické stavbě v textech jednotlivých literárních autorů nevěnuje, protože umělecký text je považován za velmi osobitý, rozmanitý, nesnadno zobecňující některé rysy, a právě roviny syntaxe se to týká, pokud jde o současný prozaický text, nejvíce. Pomineme-li práce zabývající se větnou stavbou literárních autorů staršího období, je jen málo prací současných, které by se syntaxi v literárních textech věnovaly.

Ze starších autorů je to B. Němcová, o jejíž větě, slovosledu, psali J. Mukařovský (1941) a B. Havránek, jenž jako jednu z charakteristik jazyka B. Němcové uváděl „[...] souvislost jejího jazyka s **mluveným jazykem** v oblasti **frazeologie a syntaxe** a jeho umělecké zpracování [...]“ [tučně Havránek] (Havránek 1964: 10). L. Doležel napsal studii týkající se epické věty u B. Němcové a M. Pujmanové (1958). Ze staršího období je rovněž studie M. Grepla „Vývoj slovosledu v Tylově próze“ (1959). Na literárních textech jsou demonstrovány některé jednotlivosti české věty a jejího slovosledu; je tomu tak v práci F. Trávníčka „Slovosled při důrazu“ (1939), v níž jsou ukázky textů Němcové, Olbrachta, Šrámk, Čapka, Vančury, Mahena aj. Jazyku, ale i syntaxi beletristických textů devatenáctého století je věnována část knižního souboru M. Grepla *Jak dál v syntaxi* (2011),<sup>(2)</sup> jehož součástí je i Greplova analýza týkající se změn slovosledu u J. K. Tyla.

V současné době je možné vyzdvihnout práce F. Štíchy „Slovosled v prózách B. Hrabala“ (1983), M. Jankoviče „K poetice dlouhých vět Bohumila Hrabala“ (2014) a jeho starší práci „Tři tečky v Prolukách B. Hrabala“, jež je součástí knižního souboru *Nesamozřejmost smyslu* (1991). Z poslední doby je to také studie F. Štíchy „O jazyce próz Jaroslava Hutky“ (2017), v níž část je věnována stavbě věty u tohoto autora. Stavby věty v uměleckém textu si všímají i autoři věnující se překladu.

---

2 Je zde otištěn Greplovův článek „K jazykové výstavbě umělecké prózy třicátých a čtyřicátých let 19. století“. V roce 1962 byl tento článek uveřejněný ve *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity*.

## 2 SYNTAKTICKÉ JEVY V TOPOLOVĚ ROMÁNU CITLIVÝ ČLOVĚK

Próza plyne velmi přirozeně, čtenář si ani neuvědomuje, v čem tato plynulost tkví, co přispívá k plynulé rytmizaci Topolova textu, přestože jde o text značně stylizovaný. Text není samozřejmě jednotvárný, střídají se v něm úseky pásma vyprávěče a dialogické úseky postav, úseky různě stylizované. Lze sledovat znaky společné prozaickým textům, jako jsou juxtapozice, asyntedon a polysyndeton (se spojkou a) aj., ale i specifickou Topolovu rytmizaci věty, ev. textu, v této próze. Ta je způsobena nejen juxtapozicí, asyndetem a polysyndetem, ale i parcelováním, tedy vyčleňováním členů rematické části výpovědi, a dodatečným připojováním vět i větných členů<sup>3)</sup>, hromaděním nevětných konstrukcí a seskupováním stejného počtu vět i větných členů. Čeho si čtenář v knize *Citlivý člověk* všimne, je poměrně malý výskyt vedlejších vět; mnoho jich je přívlastkových, a to vložených (*Na okrajích davu, jehož vesměs černé odění vytváří dojem masy, stojí policejní auta*, s. 6; *V čele průvodu, co se vyhrne z ulice a míří k zpusťšenému tábořišti, se rojí banda kluků*, s. 8 aj.), nebo rozvíjejících poslední substantivum syntaktického celku (*Na stole před sebou má komisař otevřenou kovovou pokladničku, ve které se skvějí bankovky všech EU barev*, s. 25; ... *hledají ten jeho hlas, ale jejich stále mlčící synáček náhle stojí v mohutném stínu, co na ně padl*, s. 35 aj.). S utvářením prostoru a času v literárním textu se dá předpokládat i výskyt vedlejších vět příslovečných místních a časových, důležité jsou věty obsahové spjaté se slovesy mluvení, vidění, slyšení, myšlení, vědění (*Myslel, že není schopen pohybu, ...*, s. 17, *Myslel jsem, že je to ďábel v můj hlavě...*, s. 167), těch však v tomto textu není mnoho. Nápadností juxtapozice a asyndeta, zejména v popisných a vyprávěcích pasážích, se zdá, jako by spojek a vedlejších vět v textu J. Topola mnoho nebylo, a vztahy jsou tak budovány spíše implicitně (viz níže). Opakujícím se prostředkem jsou věty časové se spojkou *zatímco*, které vytvářejí vzájemné a souběžné souvislosti (*Zatímco se holka*

3 MČ III (1987, s. 679) rozlišuje parcelaci, vyčleňování, a kompletaci, přičleňování, typické pro mluvenou řeč. Oba typy se ne vždy snadno od sebe rozlišují, proto i v MČ III je nakonec použit jediný výraz „parcelát“. Podle MČ III je parcelát výsledek parcelace, totožný ev. s „kompletantem“.

*hmoždí s dalšími větvemi, rychle se svlíkne*, s. 221). Jindy spojka *zatímco* slouží k vyjádření konfrontačního vztahu, v případě, kdy jsou děje „stavěny proti sobě jako v dané souvislosti kontrastující“ (MČ III, s. 462): *V noci tábor pikeys kdosi podpálí. Útočníci mrskli zápalnou láhev do stanu, jiná zapálila dřevěnou hlídačskou budku. Zatímco osádky karavanů vybíhají a hasí ohně, které se mimochodem ani nestačí rozplápolat, a ostatní zas urychleně balí, táta rodinu nabádá ke klidu*, s. 7.

V mnoha ohledech je nápadná uspořádanost vět a textu, jež vykazuje známky symetrie.

## 2.1 ASYNDETON

Volným přiřazováním vět spolu<sup>(4)</sup> s bezspoječností vznikají textové sekvence, komplexní struktury, v nichž je spojení jejich částí vyjádřeno jen graficky (v mluvném textu je to intonací); „na základě významu jejich složek a znalostí světa“ je lze interpretovat dvojím způsobem: buď jako spojení s vnitřní souvislostí (lze dosadit souřadící nebo pořadící spojku), nebo jako spojení složek spolu vnitřně nesouvisejících (nějaký lexikální spojovací prostředek zde nelze vinterpretovat) (<https://www.czechency.org/slovník/ASYNDETON>).

Typické pro Topolův román *Citlivý člověk* jsou struktury, které vytvářejí vnitřní souvislost sémantickou, představující v rozložených krocích obraz jedné poměrně uzavřené činnosti, jedné mikrosituace: jde jednak o souběžně probíhající procesy (*pění se, skáče, vlní se; vystrčí, houpe náušnici ve rtu* může probíhat, nastávat současně), jednak o bezprostředně po sobě následující činnosti (*vystoupí, zakopne, opře se*).

- Potůček hned u odpočívadla dostává zabrat, *pění se, skáče*, struha se *vlní* příšlou vodou. (s. 28)
- Soňa otevře dveře, *vystrčí hlavu, houpe sluníčko* na té náušnici ve rtu, *klepne* na oteklinu, *vyšune* nohy z auta. (s. 77)

4 K tomu uveďme již dřívější Doleželovo tvrzení, že „[d]nes, po studiích J. Mukařovského a J. Hrabáka, můžeme s velkou pravděpodobností soudit, že za umělecké ztvárnění souřadné konstrukce vděčíme B. Němcové. J. Mukařovský prokázal, že tendence k souřadnému přiřazování, obvykle bezspoječnému, je základním rysem jazykového stylu *Babičky*.“ (Doležel 1958, s. 24)

- Soňa vystoupí, zakopne ale o pohozenou kramli, baňatá noha jí sklouzne, opře se o kapotu, zírá. (s. 77)
- U postele poklekne, sune prsty po ulepeném prostěradle k pelesti, zastrčí je tam. (s. 84)
- Nadzdvihne deku, hned ji zas spustí, sune ruku pod polštář, všude kolem té veliké hlavy, zacukne se za spleené vlasy. (s. 84)
- Táta šátrá po dveřích auta, z kapsy vyloví klíčky, sedačku položí na stupátko. (s. 87)
- Táta otevře dveře, vtáhne dovnitř sedačku, přikurtuje ji, kluk zaleze do auta. (s. 87)
- Riči se vydá k maringotce, vleze dovnitř, zaklapne za sebou dveře. (s. 93)
- Potůček hned u odpočívadla dostává zabrat, pění se, skáče, struha se vlní příšlou vodou. (s. 28)

Pro Topolův text je rovněž typické, že do takto formulovaných výpovědí jsou vsunuty nevětné okolnostní konstrukce:

- Táta dřepí za volantem kočovnické káry, láhev na dosah, na kolenou rozvěřený sešit, pořád do něj čárá. (s. 5)
- Přidržíže kořist, je rázem mezi rozespálým davem, kdosi, půlkou těla ve spacáku, se po něm ožene, kluk uskočí. (s. 7)
- Táta lehne na zem, kolena k bradě, dlaně tiskne k uším. (s. 62)

Způsobem asyndeta jsou spojeny u Topola i dvojice vět:

- Na stan se vykašlou, stulí se k sobě dozadu. (s. 7)
- Poupraví obvaz na noze, natáhne ji. (s. 11)
- Kolem se přelévá dav, zahlíží na ně. (s. 7)
- Na lavičce před sámouškou dřepí pár zachmuřených chlápků, cucají lahvičky. (s. 77)
- Kluk otevře oči, do místnosti chrstá světlo. (s. 85)
- Rybář vytáhne tabák, papírky ubalí. (s. 183)
- V úzké tmavé chodbě stiskla kliku, otevřela. (s. 251)

Za takovýmto řazením vět následuje ještě samostatná výpověď:

- Táta, civí, rozvažuje. Větrí. (s. 6)
- Nabírá polívku lžící, hází ji do sebe. Dojí. (s. 101)

Jindy však u Topola v *Citlivém člověku* najdeme variantu, kdy výpovědi vztahující se k jednomu subjektu jsou spojeny explicitně koordinačně a další je přiřčena:

- Natáhne nohy, zatne týl do opěrátko a uvolní se. Obzírá nomádké stanoviště. (s. 5)
- Zastavil a vylezl. Doptá se. (s. 15)

Kromě identického subjektu (7, 11, 77, 183, 251, 6) je v následných větách většinou navíc nějaký sémantický vztah – vyjadřuje, co subjekt vidí (85), jde o vysvětlení (6), účel (15), o časovou následnost děje.

## 2.2 POLYSYNDETON

Polysyndetické připojování vět je mnohospoječné spojení vět prostřednictvím stejné spojky, ale opakování spojek se objevuje i u větných členů. V textech beletristických je častý polysyndeton mezi větami, v Topolově textu *Citlivý člověk* jde především o opakování spojek mezi jednotlivými členy výpovědi. Mnohospoječnost, ať už mezivětná, nebo mezičlenská představuje na jedné straně knižní stylizaci – opakování spojek je jev příznakový a stylisticky zabarvený (MČ III 1987, s. 394), na druhou stranu použití takového prostředku evokuje uvolněnost.

- Po zdupaném a zvaleném trávníku dušou chlapi a chlápci v trikách a džínsech. (s. 8)
- Zmizí mezi kařaty a tričky a lokty uštědřujícími rány. (s. 6–7)
- A táta zaleze do kufru za spacáky a přepravky a haldy paperbacků a krabice s čínskými polívkami a vaříče a co tam všechno mají, a rozevře nějaký ten sešit a čará a čará. (s. 22)

Zvláštním případem založeným na koordinačním vztahu jsou věty v řadě. Jedná se o typ souřadného souvětí, který MČ III (1987, s. 547) ozna-

čuje jako řadu, která vzniká spojením tří nebo více vět hlavních a v níž se projeví „rozdíl v členitosti na menší úseky“ (ibid.).

- Ty brečíš a seš velkej, a tvůj malej brácha nebrečí. (s. 34) (H<sub>1</sub> + H<sub>2</sub>) X H<sub>3</sub>
- Čepice odlítne a druhá rána zasáhne Ivana do brady, a táta dál buší a tluče. (s. 65) (H<sub>1</sub> + H<sub>2</sub>) X (H<sub>3</sub> + H<sub>4</sub>)

## 2.3 PARCELACE

Topol využívá vyčlenění rematické části výpovědi. Takový způsob členění se objevuje ve spontánních výpovědích, ale v psaném textu jde o promyšlenou modifikaci výpovědi.

- Máme se otočit a vypadnout. Urychleně. (s. 10)
- Párkrát se to s nimi zhoupne. Mocně. (s. 44)
- A pojidají. Hltavě. (s. 71)
- Jekot dozní. Na okamžik. (s. 172)
- A radši pojedeme, řekne táta. A jedou. Trajektem a dál. (s. 9)

Osamostatněné výrazy „mohou být připojeny různými spojovacími a částicovými výrazy, signalizujícími, že mezi nimi a předcházejícími částmi textu mohou být tytéž sémantické vztahy a poměry jako mezi větami v souvětí“.<sup>(5)</sup> (<https://www.czechency.org/slovník/PARCELACE>)

U Topola však nacházíme zvláštní případy dodatečného přiřazení výrazů pomocí souřadicí spojky nebo i bezespoječně, které se vztahují k výrazům, jež jsou od přiřazených výrazů vzdálené. Dodatečné (aditivní) připojování prvků je jedním ze znaků spontánní mluvy a tak se tyto věty objevují v přímé řeči postav (a), ale je tomu tak také v pásmu vypravěče (b):

A)

- Neber méno Boží nadarmo. A zbytečně. (s. 26)
- A kluci tu budou chodit do školy. A pravidelně. (s. 81)
- ... třeba je to vochočený zvíře ze zoo. Nebo cirkusácký. (s. 31)
- To bylo teda důrazný, cos proved, kucká se. Na mostě! (s. 89)

5 V NESČ např. *Napište jim dopis. A to doporučený!*

V následujícím příkladu jde o součást nepřímé řeči:

- A Ivan vysvětlí, že do Citadely je jim projet ajvarskými vesničkami, kde ho dobře znají. A jeho uniformu. (s. 56)

B)

- A zpod plachty na pódium vylézají malinkatí a snědí kluci a holky. Se spoustou květin. (s. 52)
- Ti, co dorazili, černí chlápci, je obstoupili. V džínách, větrovkách. (s. 17)
- Vsune mu něco do tepláků. Obálku. (s. 86)

Za zjevný případ kompletace, tedy případ jakéhosi volného, asociativního, dodatečného, připojení, lze považovat následující příklad:

- Třeba bude něco v novinách! V televizi. (s. 41)

## 2.4 DVOJTEČKA

Dvojtečka není u Topola nový jev, známe ji např. z textu *Sestry*, kde má tento grafický prostředek velkou frekvenci a vyskytuje se na různých rozhraních uvnitř věty i mezi syntaktickými celky. Lze ji považovat za jednu z Topolových zvláštností, v umělecké literatuře totiž nebývá zvykem využití dvojtečky v tempu vyprávění tak a v takové míře, jak to známe u Topola, i když výjimka to není:<sup>(6)</sup> „Textové celky, v nichž se vyskytuje [...] užitá dvojtečka, jsou poměrně hojné v současné tištěné publicistice a v jazyce umělecké prózy. Obecně lze vyjít z předpokladu, že záměrnou prezentací nespojitosti výrazů pomocí dvojtečky produktor nutí čtenáře, aby si vztah celku na druhé pozici k celku před dvojtečkou na základě kontextu nebo presuponovaného souboru znalostí vyvodil, jde tedy o práci s implikaturami. Otázka rovněž je, zda jsou takové celky srovnatelné s asyndetickými útvary, v nichž nekoncovost signalizuje pouze čárka“ (Hirschová 2015, s. 69).

---

6 V překladu knihy Topolova oblíbeného autora Maria Vargase Llosy *Tetička Julie a zneužitý génius* jsou dvojtečky v hojném počtu, např. *Snad se mu to jen zdá, snad je to jen sen, to přece není možné: černoch byl, jak ho pánbůh stvořil [...]* (Lljosa 1978, s. 60).

Jednou ze základních funkcí dvojtečky v Topolově textu je signalizovat takové implicitní spojení: po dvojtečce následuje vysvětlení/odůvodnění,<sup>(7)</sup> může následovat shrnutí, formálních i významových variant je však mnohem více.

- K svému úžasu zjistí, že na břiše přidržuje krabici, kde v rozích vězí spláclé donuty: vyhrál. (s. 7)
- Tohle má totiž Monča dobře vyzkoušené: nejlíp funguje dobro. (s. 198)
- Všude jinde to bylo jinak, ale u Baštů to bylo takhle: ženy odcházely, děti zůstávaly. (s. 224)

## 2.5 NÁPADNÁ TRIÁDA

V návaznosti na předcházející příklady je možné ukázat i další jev, který se v Topolových textech opakuje, a to je výskyt členů (i vět) ve trojici (známe jej již z jiných Topolových děl, např. najdeme je, byť v menším rozsahu, v předcházejícím Topolově textu *Chladnou zemí*, také v jiné variantě i v *Sestře*). Neznamená to sice, že by Topol používal jen tento způsob řazení slov ve větě a vět za sebou, ale je to jev nápadný, vytvářející v *Citlivém člověku* pravidelnou a plynulou rytmizaci. Členy ve větě jsou přiřazeny juxtapozičně, ale jsou spojeny i nadměrným počtem spojky *a*. Triáda se vyskytuje i u vět.

- Stolky, počítače a lejstra jsou zarovnány kupkami koblih, talířky s koláčky, cups s kávou. (s. 6)
- Panika, neklid, strach přicházejí ve vlnách. (s. 80)
- Zmizí mezi kařaty a tričky a lokty uštědřujícími rány, ... (s. 6–7)
- Seš žvanil a egouš a manipulátor! (s. 26)
- A alkoholik a kašpar a blázen! (s. 27)
- Z kouře a praskotu a žáru vystřelující vůni pečeného masa. (s. 70)
- Na podlaze holinky, zednické lžíce, pila. Táta zakopává o cihly, šrouby, pohozené kramle. (s. 154)
- V šeru dřevěných bud lopaty, hrábě, rýče. (s. 170)
- Nesvírá ale mezi prsty písek, ani škeble, ani kamínky. (s. 37)
- Zapl notes, schoval propisku a zíral. (s. 12)
- Škubala sebou, křičela a rozvířala nohy. (s. 17)

7 Viz Internetová jazyková příručka. <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=161&dotaz=dvojte%C4%8Dka>

- Hřejou se, jedi, čekaj. (s. 173)
- Ovládnout, zničit, vyhladit! (s. 57)

## 2.6 ATRIBUTY

Přívlastek je důležitou součástí uměleckého textu, důležitým a nápadným prvkem je i u Topola ve všech jeho prózách, ale jeho stylizace je v jednotlivých textech jiná (je vidět např. rozdíl mezi počtem určitých druhů přívlastků v *Sestře* a *Citlivém člověku*). Přívlastek v umělecké literatuře nese i stylistické zvláštnosti, různé figury, např. když vznikne spojení dvou souřadně spojených souznačných slov, jako je *pálivé a žhavé*, znamenající obrácenou příčinu a následek.

Hromadění a uspořádání přívlastků vyhovuje Topolově lineárnímu textu na jedné straně, na druhé straně sevřenosti vyjádření, vytváření obrazu skutečnosti na poměrně malé ploše vyjádření. Substantiva jsou přívlastky často bohatě rozvíta z obou stran (a) a díky přívlastkům, jež jsou také kondenzáty propozic, může být vytvořen obraz skutečnosti i na velmi malé, zhuštěné ploše jedné věty (b):

a) *lelkující výrostci v otahaných T-shirts a džínách* (s. 6), *přísně vyhlížející osoba v černých šatech s tlampačem u pusy* (s. 8); *tátův popsáný, podrásaný sešit se skvrnami od kafe, od vína; těkavý neklidný žár v očích tohoto muže, vysokého starocha* (s. 33); *mlžné šírány s váhavým příslibem jitra* (s. 152) atd.

b) *Usmívající se slečna s hřívou světlých vlasů spadající jí na ramena mu z okýnka ožárkované Globe repliky podává donut oblepený vrstvou čokolády.* (s. 6)

V textu najdeme různé druhy přívlastku lišících se formálně.

- Přívlastek vyjádřený deverbativním adjektivem:

Transparent plující vzduchem (s. 8), povykující capart (s. 8); lelkující výrostci (s. 6); zdupaný a zvalený trávník (s. 9); nápisy nahrazující gramatiku urputností (s. 9); kameny dbale otesané, do sebe zapadající (s. 14) atd.

- **Přívlastek postupně rozvíjející:**

vyčouhlí tmaví kluci (s. 6); dřevěná hlídačská budka (s. 7); pár zachmuřených starších chlápků (s. 8); halabala spíchlé umělácké kytky (s. 52); kalné žluté světlo (s. 55); ostré žluté světlo (s. 60); nelítostní nebeští poslové (s. 160) atd.

- **Přívlastek několikanásobný:**

V bezbranném, užaslém gestu (s. 16); po zchromlém, krvavém těle (s. 16); bezvadný, obrovský klíďasové (s. 29); dlouhými, mužnými pohledy (s. 235); zpustošených, rozrytých břehů (s. 239) atd.

- **Přívlastek adjektivní rozvitý adverbem:**

se snivě zavřenými víčky (s. 6); podomácku vyrobený transparent (s. 8); cihlově červené domky (s. 9); barevně potetované paže (s. 9); zoufale se usmívající Soňa (s. 10); povážlivě zcuchaný (s. 11); filigránsky vypracované šrouby (s. 14); kameny dbale otesané (s. 14); mrňouska sladce vystavujícího tvářičku (s. 14); zběsile gestikulující protijedoucí (s. 18); plaše se usmávající Afgánci (s. 25); bělostně oděných lapiduchů (s. 41) atd.

## 2.7 SLOVOSLED

S aktuálním větným členěním, ale zejména s rytmem vyprávění a Topolovou stylizací syntaktických struktur, kdy autor části syntaktické struktury plynule rozvíjí, např. vedlejší větou přívlastkovou, souvisí i neobvyklý slovosled. Jiné než neutrální postavení slov ve větě je dáno také zapojením výpovědí do kontextu vyprávění. Kontextově navazující členy se však nemusejí bezprostředně spojit s předchozím kontextem, ale mohou odkazovat k vyprávění jako celku, k jevům popsaným a vyprávěným mnohem dříve. To se projevuje například tak, že syntaktické celky, a to i na začátku odstavců, začínají příslovečnými určeními, nebo je na počátku předmět. Jedná se o jev, který můžeme v souvislosti s aktuálním členěním větným označit jako topikalizaci nebo naopak fokusaci.<sup>(8)</sup>

---

8 K tomu více NESČ, heslo *Aktuální větné členění a Složka*.

- Přísluvečného určení na začátku syntaktického celku:

Na stole před sebou má komisař otevřenou kovovou pokladničku, ... (s. 25)

Přes čelo má komisař uměleckou loknu ... (s. 25)

Nad lesklými botkami má tepláky korektně povyhrnuté. (s. 41)

Do transportéru se za Ivanem soukají po kovových schůdkách, ... (s. 51)

- Objekt na začátku syntaktického celku:

Auták řídí menší neposedný holohlavý chlapík (s. 36)

Mirana probudí úporné, pisklavé drmolící hlasy. (s. 129)

Podrobnou analýzu by si zasloužily i ostatní věty s neobvyklým slovosledem, jež je potřeba zkoumat – jak už bylo řečeno – s ohledem nejen na bezprostředně předcházející kontext, ale i na kontext předcházejících výpovědí vzdálených. Jindy nenacházíme pro použití daného slovosledu v podstatě kontextové vysvětlení, nasnadě je spíše vysvětlení rytmického upořádání výpovědi.

- Muž civí bezostyšně. (s. 251)
- Vyzazili teda. (s. 200)
- Uzardělá je. (s. 254)
- Stařec nad pachy hnípající osádky krčí nosem. (s. 131)
- Umělé vlny klukovi v pravidelných poryvech narážejí na stehna, šplí-chají na stehna... (s. 37)
- Máma s klukem a maličkým v náručí pokulhává za nimi. (s. 36)
- Nasáčkují se do káry docela pohodlně a na most je to jenom kousek. (s. 36)
- Kluk první seskočí z kovových schůdků obrňáku, který ... (s. 52)
- A Vaska Tyran klekne u mikrofonů s pistolí. (s. 54)
- Kluk přiběhne k nim. Dlaň přitiskne bratříčkovi na břicho, hlavu položí na sukni zadrhlou kolem otcovských kolen. (s. 127)

V některých větách s neobvyklým slovosledem pozorujeme záměrnou poetizaci textu, aluzi k lidové poezii:

- Holka bledé dítě omývá, narezlé vlasy jí lítají, drží ho pevně, nějaká jiskra, asi zažehlá horkem, nutí stvůrku lézt, vysmeká se jí z náručí. (s. 254)
- Chvilinku všichni počkali. A stařenka slzičku odstříkla, čísi štamprle do sebe nalila. A zase se nadechla a spustila. (s. 266)

## 2.8 SYNTAKTICKÁ SCHÉMATA

V textu se dají vypořádat opakující se schémata syntaktických struktur, to je patrné i z některých výše uvedených příkladů.

Jsou to výpovědi s konstrukcemi vyjadřujícími průvodní okolnosti, jež na konci syntaktického celku reprezentují nějaký příznak/vlastnost subjektu:

- Soňa ležela na krabicích, nohy přikrčené. (s. 16)
- A mníšek naléhavě ukazuje k pralesu, cosi šveholí, oči sklopené. (s. 72)
- Ano, ano, kývne máma, zrak náhle nepřítomný, kosý... (s. 31)
- A máma dřepne, záda oře o prkennou stěnu, maličkýho na rukou. (s. 33)
- ... vlečou se nehybným chumlem, mnohohlavý had fronty se kroutí v zástupech po pěti, deseti, děti na rukou. (s. 33)
- ... už mi lezou na nervy, praví máma, kazajku přes rudou teplákovku, ... (s. 51)
- Usedne za stůl, svěsí hlavu, koště sevřené v pěsti. (s. 185)
- Táta k nim dusá vodou, tašku v náručí. (s. 236)

Zvláštní rytmus textu vytvářejí také opakující se souvětné struktury, jež na svém konci mají jednoduché, ne příliš rozvité větné výpovědi:

- A kde vůbec jsme, táže se Soňa, sama ublemtaná jako Maurka, když nasliněným kapesníkem otírá klukovi čokoládou zašmouzanou tvář, pod každou paží svírá balíček plenek. (s. 19)
- A tu se Ivan vymrští ze sedačky, placatou čepici vrazí do stropu a hřímá, přehlušuje letadlové hučení. (s. 49)
- Kluk cítí, že ho někdo popadl, je to mníšek, běží spolu k plachtě, za nimi pádí táta, čepici odhodil. (s. 54)
- Busů, mizejících po mostě za zatáčkou, si nevšímá, ukazuje vzhůru. (s. 57)

Jindy nacházíme souvětňné celky se shrnující výpovědí/komentářem na konci:

- Ta scéna, jak vokrade labuť, aby nakrmil dva ztracený bratříčky, to mám vpálený. (s. 20)
- A etnická stránka věci nám taky úplně nenahrává, dyž budu štiplavej. (s. 22)

### 3. ZÁVĚR

Syntaktická stavba textu v *Citlivém člověku* je v mnoha ohledech symetrická, uspořádaná, jednoduché věty následující za sebou vytvářejí dynamiku textu a tento způsob stylizace podporuje dojem mluvenosti. V protikladu k tomu je nápadná kondenzovanost tvořená přívlastky a nevětňnými okolnostními konstrukcemi; sevřenost signalizuje rovněž dvojtečka oddělující větňné celky. Opakující se schémata a opakující se řazení větňných členů, střídání větňných a nevětňných výpovědí tvoří specifickou rytmizaci textu a přispívá k vnímání rytmizovaného a plynulého tempa vyprávění. Schematičnost a rozmanitost např. přívlastků není totožná s mluveným autentickým vyprávěním, juxtaopozice, asyndeton a polysyndeton jsou také prostředky stylizace a jsou příznakové. Přesto Topolův text vyznívá autenticky; zejména při jeho čtení<sup>(9)</sup> se projeví přirozený a plynulý rytmus prózy, který je dán promyšlenou hierarchií, rozložením jednotlivých složek věty a textu i nápodobou spontánní mluvy. Ta je patrná nejen v pásmu řeči postav, ale také na úrovni syntaktické roviny a jejích struktur v pásmu vyprávěče. Je dána také slovosledem a dodatečným přičleňováním větňných členů, což je jev spíše komunikační než v pravém slova smyslu gramatický.

---

PhDr. Soňa Schneiderová, Ph.D.

Ústav bohemistiky a knihovnictví

Filozoficko-přirodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě

Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava

sona.schneiderova@fpf.slu.cz

---

9 Odkazují na Topolova autorská čtení (např. Čajovna Kratochvíle, Olomouc, 8. 11. 2017).

## LITERATURA

DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk a kol.

1987 *Mluvnice češtiny* 3 (Praha: Academia)

DOLEŽEL, Lubomír

1958 „Základní typ epické věty u B. Němcové a M. Pujmanové“; *Naše řeč* 41, č. 1–2, s. 22–36

HAJÍČOVÁ, Eva

2017 AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ; in P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ> (poslední přístup: 23. 11. 2019)

GREPL, Miroslav

1959 „Vývoj slovosledu v Tylově próze“; *Slovo a slovesnost* 20, č. 4, s. 247–261

2011 *Jak dál v syntaxi* (Brno: Host)

2017 PARCELACE; in P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/PARCELACE> (poslední přístup: 24. 11. 2019)

HAVRÁNEK, Bohuslav

1964 „Jazyk B. Němcové“; *Slovo a slovesnost* 25, 1964, č. 1, s. 1–11

HIRSCHOVÁ, Milada

2015 *Dvojtečka: další pragmatické vstupy do syntaxe*. Moudří milují pověsti (Praha: Pedagogická fakulta Univerzita Karlova), s. 69–74

JANKOVIČ, Milan

1991 *Nesamozřejmost smyslu* (Praha: Československý spisovatel)

2014 „K poetice dlouhých vět Bohumila Hrabala“; *Bohemica litteraria* 17, č. 2, s. 7–26

KARLÍK, Petr

2017 JUXTAPOZICE; in P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/JUXTAPOZICE> (poslední přístup: 9. 6. 2019)

2017 ASYNDETTON; in P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/ASYNDETTON> (poslední přístup: 12. 6. 2019)

LLOSA, Mario Vargas

1978 *Tetička Julie a zneuznaný génius* (Praha: Odeon)

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1941 Pokus o slohový rozbor Babičky B. Němcové; in idem: *Kapitoly z české poetiky II*, s. 411–424

OLIVA, Karel

2017 SLOŽKA; in P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/SLOŽKA> (poslední přístup: 23. 11. 2019)

ŠTÍCHA, František

1983 „Slovosled v prózách B. Hrabala“; *Naše řeč* 66, č. 2, s. 75–83

2017 „O jazyce próz Jaroslava Hutky“; *Naše řeč* 100, č. 2, s. 80–92

TOPOL, Jáchym

2017 *Citlivý člověk* (Praha: Torst)

TRÁVNÍČEK, František

1939 „Slovosled při důrazu“; *Slovo a slovesnost* 5, č. 3, s. 131–144

Internetová jazyková příručka. <http://prirucka.ujc.cas.cz/>